

2h4

HONISMERET

VIGALMI GÁRDA ERZSÉBETFALVÁN

A szerző a színpadon, 1925-ben



Csigó László reprodukció:



Munkásszínjátékosok 1918-ban

„Az a gyanú merült fel, hogy az erzsébetfalvai munkások szocialisztikus üzemekkel szándékoznak foglalkozni!” (A belügyminisztérium jelentése az 1890-es évekből.)

„... Erzsébetfalván is mozog a föld!”
(Népszava)

Az erzsébetfalvai szocialista munkásmozgalom a budapestivel egy időben kezd kialakulni a múlt század végén. Ekkor már körülfogta a fővárost az ún. vörös övezet, melynek létrejöttében, tevékenységében az erzsébetfalvai munkásoknak is számottevő szerep jutott. Már a múlt század kilencvenes éveiben szigorú ellenőrzésre hívja fel a belügyminiszter a rendőrfőkapitány figyelmét, mivel „... az a gyanú merült fel, hogy az erzsébetfalvai munkások szocialisztikus üzemekkel szándékoznak foglalkozni! A gyanúra az adott okot, hogy az utóbbi időben számos, Bécsből anarchista

Munkásszínjátékosok 1930





üzelmek miatt kiutasított munkás jött Magyarországra, és közülük sokan Erzsébetfalván telepedtek le!”

Ez így is volt. A fejlődésnek induló hazai nagyipar kezdetben külföldről toborozta, szakmunkásainak egy részét elsősorban Ausztriából, Németországból, Csehországból. Ezek a munkások nemcsak szakmai ismereteket hoztak magukkal, hanem a szocializmus tanait is. Közülük nem egynek éppen munkaszorgalmi tevékenysége miatt kellett elhagynia szülőföldjét. Különösen a Soroksári úti Fegyver- és Gépgyár alkalmazott sok külföldről jött munkást, akik rögtön szervezkedtek, s szervezeteikbe magyar munkástársaikat is bevonták.

1892. március 20-án tartották Erzsébetfalván az első nyilvános munkásgyűlést a Soroksári úton levő Józsví vendéglőben. Ezen Engelmann Pál beszélt a munkások gazdasági helyzetéről és a szociáldemokrata párt követeléseiről. Bár csendőrszuronyoktól körülvéve tartották meg az első munkásgyűlést, ez nem riasztotta vissza a résztvevőket a határozott állásfoglalástól. Úgy döntöttek, hogy május elsején az erzsébetfalvai munkások szervezeten vesznek részt a fővárosi munkásfelvonuláson. Joggal írta a Népszava tudósítója erről a gyűlésről: „... Erzsébetfalván is mozog a föld!”

Ettől kezdve az erzsébetfalvai szervezett munkások mindig ott voltak a töke elleni harc sűrűjében, magatartásuk és számuk alapján jelentős helyet foglaltak el a fővárosi és az országos mozgalomban.

Az erzsébetfalvai munkások — az általános gyakorlatot követve — már szervezkedésük kezdetén is nagy súlyt helyeztek a kulturális munkára. Tudták, hogy a műveltség szélesíti a látókört, segít a tájékozódásban, az állásfoglalásban. Felismerték a művészet mindegyik ágának a fontosságát, agitatív erejét, azt, hogy az irodalom, a zene, a képzőművészet is lehet az osztályharc fegyvere, ráadásul nem is akármilyen. Nem választották el a politikai munkát a kulturális tevékenységtől, egynek tekintették a kettőt. Ugyanakkor arra törekedtek, hogy ne csak a művészet élvezetéig jussanak el a munkások, hanem maguk is öntevékenyen, tehetségükhöz, lehetőségeikhez mértén kapcsolódjanak be a művészi munkába, ezáltal nemcsak a művészethez jussanak közelebb, hanem egymáshoz is, a szabad idő hasznos eltöltése mellett erősödjék a szervezethez fűződő kapcsolatuk, egymás iránti barátságuk.

1894. májusában megalakult az Erzsébetfalvai Első Munkás-Önképző-Egylet. Célja: „... tagjait felvilágosítani, oktatásban részesíteni, köztük a tudományt és a művelődést előmozdítani”. Tíz éven át a község különböző vendéglőiben működött az egylet. Tíz év múlva sikerült bérbe venni a Posta és az Izabella utca sarkán levő épületet, Suda János ügyvéd házát. Itt nyílt meg 1904. november 20-án a munkásotthon; az avatási ünnepségen Weltner Jakab, a szociáldemokrata párt vezetőségi tagja mondott beszédet.

A tagok és a vezetők egyaránt keresték

a művelődés útjait. Mi az, ami összeforraszt, ami élményt nyújt, és nem kell hozzá díszlet, hangszer, befektetés? A dal. A közös éneklés. A fegyvergyári dolgozók alakították meg elsőnek még német nyelvű dalárdájukat a Batthyány utcában levő Hauber vendéglőben. 1900-ban Vincze Mihály karnagy vezetésével az Erzsébetfalvai Általános Munkásdalárda már magyarul énekelt. Az első világháború után dr. Ujj József, az Országos Munkásdalos Szövetség vezető karnagyja irányításával szép sikereket ért el ez a dalárda, melynek magam is tagja voltam. Szerepeltünk a környékbeli munkásotthonokban, a Magdolna utcai Vasas Otthonban, a Zeneművészeti Főiskola nagytermében, sok vidéki városban és a rádióban is. Majdnem hat évtized múltán is átmelegszik a szívem az emléktől, amikor a nézőtéren helyet foglalók velünk együtt énekeltek a dalokat.

A Tanácsköztársaság bukása után, az első világháborút követő évek minden szempontból igen nehezek voltak. A gazdasági nyomor az ellenforradalmi terrorral párosulva ránehezedett az emberekre, a szervezetek meggyöngültek. Mihályi Zoltán néhány lelkes társával együtt gyűrközött neki a feladatnak, hogy ismét fellendítsék a munkásotthon életét. Ez sikerült is. A fegyvergyár előtti katonai barakk faanyagából felépítettek az erzsébeti munkások a Csillag utcai munkásotthon (Csili) területén egy nagy termet, a Posta utcában pedig — ugyancsak társadalmi munkában — egy 400 személyt befogadó színháztermet. Az előbbiben inkább táncrendezvényeket tartottak, a Posta utcában pedig a színjátszók próbáltak, játszottak.

Szükség is volt a munkásság összefogására, hiszen a különböző polgári és egyházi egyletek is sorompóba léptek, s közel ötven ilyen egylet igyekezett bújkórébe vonni a fiatalságot. Érték is el sikereket, de hogy legkevésbé a munkásfiatalokat tudták befolyásolni, az a jól működő munkás kultúr-csoportoknak köszönhető.

Az ezerkilencszázhuszas években Nalipa István festőművész szervezett és irányított egy ifjúsági csoportot, amely hol legálisan, hol illegálisan tartotta előadásait. Pl. Marx Tökéjének a szövegét bontották fel párbeszédre, és így vitatkozva, mindenki által érthető egyszerű formában adták tovább a politikai, közgazdasági igazságokat.

1894 és 1945 között a munkások közel száz színdarabot mutattak be Erzsébeten, ezenkívül számtalan kultúrestet rendeztek. Különös figyelmet érdemel a Vigalmi Gárda (a dolgozók így nevezték a munkásszínjátszókat) 1922-től 1926-ig terjedő működése, amikor minden vasárnap és ünnepponon voltak előadások. Előfordult, hogy a Vigalmi Gárda egy időben két helyen is szerepelt, más-más műsorral, pl. Csepelen, Soroksáron vagy Dunaharasztn. Az erzsébetfalvai munkásotthonok színpadain ötven év alatt két munkásgeneráció mintegy kétszáz tagja szerepelt, közülük nem egy húsz-harminc éven keresztül. A felszabadulás után többen élethivatásuknak választották a színészetet, mint például Szecsódi Irén, Kőrösi Csöpi, Békeffi Lajos, Dinda



A Munkás-Önképző-Egylet plakátja



Gyula, Bors Imre, a csepeliek közül: Suka Sándor, Diósi (Dicker) Ferenc, Donáth Lili. A televízióhoz került Zsurzs Éva és Horváth Tibor.

1922-ben a Posta utcai munkásotthonban a színjátszók munkáját Mihály Zoltán esztergályos szakmunkás vezette. Ekkor, tizenhét éves koromban kerültem magam is a munkásszínjátszók közé: vasmunkás voltam. Szívesen segítettem a díszletek elkészítésében, beszerzésében, kiírtam a szerepeket a szövegekönvből, szét-hordtam és ragasztottam a színlapokat, jegyeket árultam, propagáltam az előadást. Nem volt könnyű dolog esetenként három-négyszáz fáradt munkást összehozni, és olyan szórakozást nyújtani nekik, hogy más alkalommal is eljöjjenek. Később már nemcsak plakátokat ragasztottam, hanem fel is kerültem a színpadra, kezdetben statisztáltam, majd szerepeket is kaptam.

A nehézségek között szerepeltek az anyagiak is. A munkásszínjátszók megalakulásuktól kezdve kizárólag az erzsébetfalvai munkásság erkölcsi és anyagi erejére támaszkodtak. Pedig a Posta utcai munkásotthon fenntartási költsége tetemes összegre rúgott, bizony, házbérfizetésor sokszor zálogba került a vezetőség tagjainak az órája, gyűrűje. A belépődíjakat a munkások zsebéhez kellett szabnunk: 30—40 fillér volt egy jegy ára, magunk is munkások voltunk, tudtuk, többet nem lehet, nem szabad kérnünk. Sikerült állandó közönséget verbuválnunk, és az érdeklődést nemcsak az olcsó belépőjegy váltotta ki. Sok munkással szeretettük meg a kultúrát, sokan jöttek kocsmá helyett hozzánk szórakozni, művelődni. A színjátszók olyan háttérrel építettek ki maguknak, olyan törzsközönséget nyertek meg, amelynek nem egy színházunk ma is örülne. És ez politikailag is fontos eredmény volt.

A nehézségeket növelték a támadások. Minden oldalról értek bennünket. Különösen a műsor megválasztását érte kritika. Néhány vélemény a felszabadulás után is továbbgyűrűzött a munkásszínjátszással foglalkozó irodalomban. „... a korai munkásszínjátszást csupán mint tömegjelenséget érdemes tanulmányozni, mivel sem társadalmi, sem pedig művészi értéke nincs” — írták. „... a kezdeti időszakban csupán népszínműveket, polgári boházokat és operetteket adtak elő a munkásoknak, lekopírozták a polgári színpadok műsorát és ünnepelt operettcsillagait.”

Ebben természetesen van igazság, de akik írták, nem ismerték az akkori helyzetet, a munkásságot. Kerüljük az illúziókat. Senki sem lehet teljesen független annak a kornak az izlésétől, amelyben él. A peremen élők, a nem egy esetben iskolázatlan munkások is átvették a polgári népszórakoztatás sablonjait. Ám, éppen elnyomott társadalmi helyzetük különböztette meg őket a polgároktól, ebből fakadt az az erő, amely lehetővé tette, hogy kitörjenek a sablonokból, eljussanak az igazi, a progresszív művészethez. Csak el kellett juttatni őket hozzá, ami nem volt könnyű feladat.

Bizony, a mi műsorainkon is szerepelt a Csárdáskirálynő, a Denevér, a Luxemburg grófja. Előadtuk őket, mert látványosak voltak, sok embert megmozgattak: szereplőket és nézőket egyaránt. A zenés darabok között ezek voltak a legjobbak. Célunkhoz, a munkástömegek összefogásához, megnyeréséhez, ezek jelentették az első lépést. Kedveltek voltak a népszínművek is: A cigány, Szökött katona. Abban a közösségben nem elbódítottak ezek a darabok, ellenkezőleg. Amikor a csillogó operett után benyitottam petróleumbűzös szoba-konyhás lakásunkba, ahol hat testvéremmel és munka nélküli szüleimmel laktam, ökölbe szorult a kezem. És nemcsak én voltam így. Azt pedig csak úgy mellékesen jegyzem meg, vajon összeszámolta-e már valaki, hogy a felszabadulás után, tehát a megváltozott körülmények között, hányszor adták elő Magyarországon a Csárdáskirálynőt, és mennyi néző előtt? Szóval, erre mondják, hogy kritizálni könnyű...

De nem tévedtünk, amikor a műsorválasztásban bizonyos fokozatosságra törekedtünk. Mert, aki megnézte a Lili bárónőt, az eljött megnézni a Liliomfit meg az Aranyembert is, és nemsokára az Éjjeli menedékhely meg a Takácsok szereplőinek a szavait figyelte a nézőtérről.

De figyelt a rendőrség is.

1938. október 27-én akartuk újból előadni Gorkij darabját, az Éjjeli menedékhelyet. Már tele volt a nézőtér, amikor megjelent a hírhedt detektívfelügyelő: Ha-in Péter — emberei ott ültek a nézők közt munkásruhában — és betiltotta az előadást. A nézőket igazoltatták, 37 elvtársunkat, férfit, nőt vegyesen, rabszállító kocsin a főkapitányság politikai osztályára vittek, onnan tovább: toloncházba, börtönbe.

A munkásotthonokban természetesen politikai előadásokat, szemináriumokat is tartottak. Braun Soma, Keleti Márton, Herczka Sándor, Gárdos Mariska, Schönstein Sándor, Weiszhausz Aladár és Hoffmann Árpád előadásait mindig sokan hallgatták. A Gyermekbarát, a Természetbarát és az eszperantó mozgalomban is mindenütt ott voltak a kommunisták (Weiszhausz, Demény, Dedák, Rózner stb.), akik ezekbe a szervezetekbe beépülve, mint „mag hó alatt”, terjesztették a szocializmus eszméit, agitáltak, szerveztek.

A sokféle tevékenység közül még hadd említsem meg a felejtethetlen irodalmi előadásokat, esteket. Az áhítat órái voltak ezek, amikor Petőfi, Arany, Vörösmarty, Kiss József, Tóth Árpád, Ady, József Attila, Mikszáth, Móricz, Nagy Lajos szavait tolmácsolta Ódry Árpád, Somlay Artúr, Major Tamás, Baló Elemér, Ascher Oszkár, Horváth Ferenc, Péchy Blanka, Gobbi Hilda vagy Palotai Erzsébet.

A pesterzsébeti munkások már szervezkedésük kezdetén felismerték a kultúra, a művészet fontosságát, és — ahogy ez a vázlatos áttekintés, visszaemlékezés igyekezett megmutatni — politikai harcuk, szervező és felvilágosító munkájuk mindig együtt haladt az emberformáló művészet megismertetésével, terjesztésével.

Hidasi (Bruckner) János